

УДК 37.011:008/009

Роман Ю. Кожушко, Антоніна М. Вергун
Київський національний університет технологій та дизайну
АНАЛІЗ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ
МІЖНАРОДНОЇ СИСТЕМИ РЕЙТИНГУВАННЯ

У статті розглянуто та проаналізовано існуючі вимоги до ВНЗ та науково-педагогічних працівників (НПП) ВНЗ, представлено систему поділу показників оцінювання ВНЗ, що застосовується для оцінки діяльності провідних ВНЗ світу. Запропоновано схему, яка характеризує вплив системи оцінювання на його подальший розвиток.

Ключові слова: освіта, система освіти, споживач, ринок освітніх послуг, рейтингова агенція, рейтинг, оцінювання, показники, предмет оцінювання, монетизація, клієнтоорієнтована структура.

Роман Ю. Кожушко, Антонина Н. Вергун
Киевский национальный университет технологий и дизайна
АНАЛИЗ СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В КОНТЕКСТЕ
МЕЖДУНАРОДНОЙ СИСТЕМЫ РЕЙТИНГОВАНИЯ

В статье рассмотрены и проанализированы существующие требования к ВУЗам и научно-педагогическим работникам (НПП) ВУЗов, представлена система разделения показателей оценки ВУЗов, применяемая для оценки деятельности ведущих высших учебных заведений мира. Предложена схема, которая характеризует влияние системы оценивания на его дальнейшее развитие.

Ключевые слова: образование, система образования, потребитель, рынок образовательных услуг, рейтинговое агентство, рейтинг, оценка, показатели, предмет оценивания, монетизация, клиентоориентированная структура.

Roman Y. Kozhushko, Antonina M. Verhun
Kyiv National University of Technologies and Design
ANALYSIS OF HIGHER EDUCATION SYSTEM IN THE CONTEXT
OF THE INTERNATIONAL RATING SYSTEM

The study examines and analyzes the existing requirements for higher education institutions as well as academic and teaching staff of higher education institutions. The paper presents a system of university assessment indicators used to evaluate the leading world universities performance along with the chart displaying the impact of the evaluation system on its further development.

Keywords: education, education system, consumer, education services market, rating agency, rating, evaluation, indicators, subject of evaluation, monetization, customer-oriented structure.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими й практичними завданнями. В сучасних умовах динамічного розвитку ринку освітніх послуг та освіти загалом, актуальною проблемою є побудова клієнто-орієнтованої структури освітньої організації. Сучасний ринок послуг, на якому знаходяться і вищі навчальні заклади (ВНЗ), вказує споживача як найважливіший елемент ефективності через те, що його матеріальні ресурси дозволяють насамперед забезпечувати розвиток та підтримку людського капіталу організації, підтримувати, розвивати матеріальну базу та інвестувати у подальше розширення та розвиток даної освітньої організації [1].

Найбільш чітко успіх організації визначає відомий економіст та фахівець з менеджменту П. Друкер, висловлюючи думку, що результативність є наслідком того, що

«створюються правильні речі», а ефективність – наслідком того, що «правильно створюються саме ці речі» [2]. Очевидно, що в освіті вкрай важливим є і те і інше.

Для того, щоб створити «правильну річ» потрібно насамперед визначити хто є споживачем послуг ВНЗ та які послуги (речі) даний навчальний заклад може генерувати. Виходячи з результатів вирішення даної проблеми, наступним кроком досліджень було визначено налагодження ефективного клієнто-орієнтованого процесу надання самих освітніх послуг.

Аналіз досліджень та публікації з проблеми. Питання якості освітніх послуг на різних рівнях освіти, всебічно розглядалося вітчизняними та закордонними науковцями, такими як: В.Г. Кремень, І.М. Грищенко [1], Г. Воскобойникова [4], М.Г. Іванчук, Т.Д. Федірчик, С.В. Курбатов, Д.О. Ільницький [8], І.А. Алексеева, І.О. Тарасенко [9], Н.В. Цимбаленко [10], О.В. Черниш та багато ін. У їх працях також приділено увагу концепції університету світового класу, вивченню організаційної поведінки Вищої школи, економічним аспектам створення передумов до забезпечення високого рівня задоволення здобувачів освіти; взаємодії між освітніми установами, владними структурами та бізнес-організаціями; децентралізації в управлінні освітніми закладами та освітнім процесом та ін.

Недосконалість комплексного підходу до вивчення теоретико-методологічних, методичних і практичних питань формування та використання обґрунтованих механізмів інноваційно-інвестиційного розвитку «університету світового класу», змушує до зміщення акцентів з регуляторних механізмів державного регулювання у бік пошуку шляхів інтенсифікації цього процесу.

Метою статті є формування нового бачення діяльності рейтингових агенцій, а також формування пакету показників, індикаторів та коефіцієнтів оцінювання діяльності ВНЗ, які впливають на розвиток та забезпечення економічної безпеки ВНЗ в умовах реформування економічних та технологічних процесів.

Виклад основних результатів і їх обговорення. Для надання якісних освітніх послуг сучасному ВНЗ насамперед необхідно об'єктивно оцінювати реальний стан галузі, причому не за внутрішніми показниками, які часто не відповідають дійсності та здебільшого не розкривають якісної складової освітніх послуг, а за переліком критеріїв, що дають змогу отримати правдиву оцінку діяльності ВНЗ порівняно із світовими стандартами. Як зазначено в Законі України «Про вищу освіту» [3], якість вищої освіти – це сукупність якостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, цілісну орієнтацію, соціальну спрямованість і обумовлює здатність задовольняти як особисті духовні так і матеріальні потреби, так і потреби суспільства [3].

На сучасному етапі функціонування ВНЗ в Україні можна стверджувати, що викладач окрім своїх безпосередніх обов'язків, які включають педагогічну та наукову діяльність, виконує значний обсяг адміністративної роботи, основна частина якої спрямована на підвищення різноманітних кількісних показників, зокрема, складання навчальних та робочих планів, написання планів та звітів та навіть складання «звітів про звіти». При чому більшість показників, за якими формується висновок щодо ефективності роботи викладача є штучними, або ж їх легко сфальсифікувати, або взагалі неможливо перевірити. Таке надмірне завантаження науково-педагогічного працівника (НПП) низько-кваліфікованими обов'язками призводить до профанації своїх головних посадових обов'язків, а саме наукової та педагогічної діяльності. Через це компетентність та професійний рівень НПП в Україні не зростає тими темпами, які на сьогодні вимагає міжнародний ринок освітніх послуг [4].

Процес розірвання такого «замкненого кола» НПП допоможе об'єктивна система оцінювання якості його роботи, полягає у скороченні адміністративних обов'язків викладача та виключенні штучно нарощених кількісних показників для доказу своєї компетентності.

Зазначені у Постанові КМУ від 30 грудня 2015 року №1187 [5] показники оцінювання НПП у частині визначення рівня їхньої наукової та професійної активності, жодним чином не визначають напряму надання якісних освітніх послуг споживачу, більше того, ці показники дозволяють взагалі не бути дотичним до дослідницької та викладацької діяльності (вимога відповідати трьом пунктам), тобто якщо науково педагогічний працівник:

- п. 5, участь у міжнародному науковому проекті/залучення до міжнародної експертизи, наявність звання суддя міжнародної категорії;
- п. 7, робота у складі експертних рад з питань проведення експертизи дисертацій МОН або галузевих експертних рад Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, або Акредитаційної комісії, або їх експертних рад, або міжгалузевої експертної ради з вищої освіти Акредитаційної комісії, або трьох експертних комісій МОН/заяченого Агентства, або Науково-методичної ради/науково-методичних комісій з вищої освіти МОН, або робочих груп з розроблення стандартів вищої освіти України;
- п. 10, організаційна робота у закладах освіти на посадах керівника (заступника керівника) закладу освіти/факультету/відділення (наукової установи)/інституту/філії/кафедри або іншого відповідального за підготовку здобувачів вищої освіти підрозділу/відділу (наукової установи)/навчально-методичного управління (відділу)/лабораторії/іншого навчально-наукового (інноваційного) структурного підрозділу/вченого секретаря закладу освіти (факультету, інституту)/відповідального секретаря приймальної комісії та його заступника;
- п. 11, участь в атестації наукових кадрів як офіційного опонента або члена спеціалізованої вченої ради;
- п. 13, наявність авторських свідоцтв та/або патентів загальною кількістю два досягнення (отримання авторського свідоцтва на вірш, музикальну композицію, або використання якогось кольору при виготовленні сувенірної продукції та інше);
- п. 19, поєднання науково-педагогічної роботи та практичної фахової діяльності.

Проаналізувавши даний документ, можна зробити висновок про те, що прямі функціональні обов'язки НПП не є обов'язковими, що спотворює вимоги до нього і як наслідок призводить до того, що споживач освітніх послуг не має доступу до якісної вищої освіти, що в свою чергу сприяє значному відтоку закордон фінансово забезпечених учасників ринку освіти.

Сучасний світ глобалізації економіки та ринку освіти приводить учасників ринку освітніх послуг до побудови свого маркетингу та стратегії подальшого розвитку на участі у різноманітних рейтингових системах оцінювання якості ВНЗ. Кожна організація, яка здійснює оцінювання, розробляє свій суб'єктивний пакет вимог, пріоритетів та коефіцієнтів діяльності своїх НПП. Обравши пріоритетну для себе систему оцінювання ВНЗ визначає шлях розвитку, який може бути у значній мірі і помилковим, через те, що кожен рейтинг це тільки суб'єктивна думка окремої організації.

Якщо проаналізувати вимоги всесвітньо відомого рейтингу FORBES, який оцінює кращі університети США, освіта та наука яких знаходиться на вершині розвитку, то розподіл критеріїв немає жодного спільного пункту з оцінюванням ВНЗ в Україні. Наприклад, якщо наш кількісний підхід до формування рейтингу ставить завдання працевлаштувати тільки випускників котрі навчалися на державному замовленні (п. 10 індикатор І 10.18 «Частка випускників денної форми навчання ОКР «спеціаліст», «магістр», підготовлених у звітному навчальному році за кошти державного бюджету, працевлаштована»), то за вимогами рейтингу FORBES результат діяльності ВНЗ вимірюється не в організованому процесі для випускника, а у його заробітній платі [6].

Оцінка ВНЗ, яка заснована на кількісних показниках, за сьогоdnішніх ринкових умов діяльності освітніх закладів не є результативною. На сьогодні за значної інфляції суспільного рейтингу НПП, для споживача освітніх послуг не є пріоритетними типові показники, а саме питома вага співробітників, яка має вчене звання; питома вага докторів наук та професорів; число докторів наук на 1000 студентів; число кандидатів наук на 1000 студентів; кількість монографій на 100 осіб; відсоток штатних викладачів; кількість підручників та посібників виданих ВНЗ на 100 осіб; об'єм науково-дослідної роботи; витрати на соціальний розвиток; затрати на підвищення кваліфікації кадрів, %; середні заробітна плата працівника ВНЗ [7, 9–11].

Вимоги сучасного споживача носять більш якісний характер, на відміну від сталих показників, на яких побудована сучасна система освіти. Проведений аналіз найбільш популярних показників за якими визначається конкурентоспроможність університетів світового рівня дозволив створити систему поділу показників що застосовується для оцінки діяльності провідних вищих навчальних закладів світу, з допомогою яких можливим є вибудовування політики розвитку кожного окремого університету (рис. 1).

В силу значної інфляції освіти в українському суспільстві у більшості населення викривленим є розуміння важливості вищої освіти, і того, як отриману освіту трансформувати («монетизувати») у якісне життя. Згідно статистичних даних, що станом на 2015 рік середньостатистичний українець витратив близько 1,1% свого сукупного доходу на освіту, а близько 6,1% було витрачено на алкоголь, тютюн та наркотики, разом з тим за останні роки відбулось значне скорочення ринку освітніх послуг (ОП) України в силу зменшення контингенту споживачів. Тобто, попри звуження ринку ОП України, суспільство на сьогодні не сприймає важливості отримання якісних знань та не розуміє важливості вкладення ресурсів, які необхідно вкладати у цю сферу.

Разом з тим, сучасний ринок праці виходить на міжнародний рівень і дає можливість якісно «монетизувати» отримані знання. Аналіз вартості навчання в багатьох країнах світу показує, що випускник після закінчення ВНЗ отримує місячну заробітну плату рівну річній платі за навчання. Це означає, що кожна гривня вкладена в освіту генерує 1200% рентабельності. Виходячи з аналізу, проблема низької заробітної плати випускника походить від проблеми вкладення малого об'єму інвестицій у власну освіту.

Вирішення проблеми якості освіти криється не тільки у підвищенні її вартості, а й відповідного підвищення її якості. Прогрес не стоїть на місці та вимагає від сучасного глобалізованого суспільства здійснювати постійний рух з розвитку та адаптування до змін.

До *факторів*, які визначають критерії оцінювання якості діяльності організації слід віднести визначення *кінцевого продукту*, який генерує організація. Якщо брати до розгляду ВНЗ, то очевидним кінцевим продуктом є надання освітніх послуг споживачам, якість яких оцінює у грошовому еквіваленті роботодавець. Виходячи з проведеного аналізу, головними критеріями діяльності ВНЗ є оцінка якості наданих освітніх послуг через фінансовий еквівалент працевлаштованого випускника.

Даний показник може якнайкраще характеризувати якість наданих освітніх послуг конкретним ВНЗ та може братись за основу при виборі навчального закладу для отримання вищої освіти споживачем. Тобто, за сучасних вимог зменшення загальнодержавного контингенту споживачів освітніх послуг, фінансову стабільність та безпеку можуть гарантувати показники підвищення якості, кількості та вартості кінцевого продукту вищого навчального закладу на одного споживача і відповідно для успішної діяльності ВНЗ необхідним є вибір тих систем рейтингування, які за основу містять такі показники.

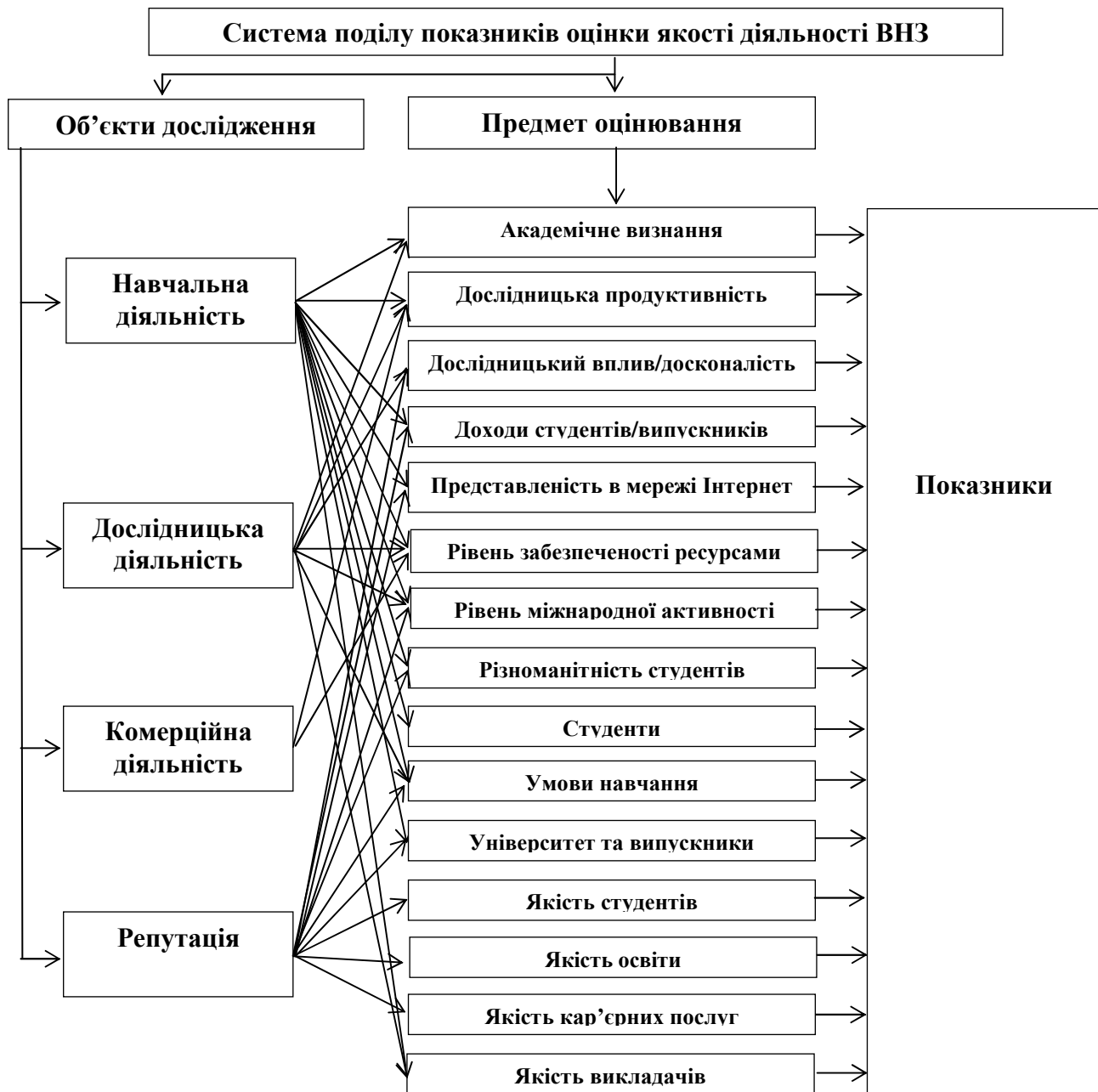

Рис. 1. Система поділу показників, що застосовується для оцінки діяльності провідних вищих навчальних закладів світу (за даними Д.О. Ільницького) [8]

Висновки та перспективи подальших досліджень. У статті подано аналіз оцінки економічної безпеки ВНЗ через призму участі у рейтинговій системі, а також вплив показників конкретної системи на якість виконання її основного статутного завдання. Від правильного вибору показників оцінки якості своєї діяльності залежить в подальшому і економічна безпека освітньої організації в цілому. Подані положення свідчать, що проблему забезпечення економічної безпеки ВНЗ, у межах якої має вирішуватися завдання її оцінювання, лише окреслено. Враховуючи цінність результатів досліджень сучасних науковців, звертаємо увагу, на те, що невирішеним залишається питання впливу рівня економічної безпеки ВНЗ в контексті міжнародної системи рейтингування. Дане завдання – оцінювання економічної безпеки ВНЗ – поки що не має системного вирішення. Але його

вирішення є необхідною умовою подальшого реформування вищої освіти, оскільки надалі значення економічної безпеки ВНЗ буде лише посилюватися. Саме їхнє вирішення і слід вважати створенням передумов оцінювання економічної безпеки ВНЗ.

References

Література

- Gryshchenko, I.M. (2015). Ekonomichna diialnist vyshchykh navchalnykh zakladiv [Economic activity of higher educational establishments]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu tekhnologii ta dyzainu. Seriya "Ekonomichni nauky" – Bulletin of KNUTD, Special issue: Materials V International scientific and practical conference "Effectiveness of the organizational and economic mechanism of innovative development of higher education in Ukraine", Pp. 21–28. Retrieved from: <http://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/790> [in Ukrainian].
- Pidkhody do otsiniuvannia efektyvnosti menedzhmentu [Approaches to assessing the effectiveness of management]. Retrieved from: http://pidruchniki.com/12751213/menedzhment/pidhodi_otsinyuvannya_efektyvnosti_menedzhmentu [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu»: chynne zakonodavstvo: (ofits. tekst) [Law of Ukraine "On Higher Education": official text]. Kyiv: PALYVODA A. V., 2014, 100 p. [in Ukrainian].
- Voskoboinykova, H., Kozopolianska, H. (2014). Yak peretvoryty kontrol diialnosti vykladacha VNZ na systemu zabezpechennia yakosti osvitnoi diialnosti [How to turn the control of the activity of the teacher of the university on the quality assurance system of the educational activity]. Imperatyv yakosti: vchymosia tsinuvaty i otsiniuvaty vyshchu osvitu: navch. posib. [Imperative of quality: we learn to appreciate and evaluate higher education: a tutorial]. Lviv, Pp. 183–228 [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia litsenziinykh umov provadzhennia osvitnoi diialnosti zakladiv osvity: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30.12.2015 # 1187 [On Approval of Licensing Conditions for Educational Activities of Educational Institutions: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 30, 2015 No. 1187]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF> [in Ukrainian].
- Reitynh naikrashchykh vyshiv Spoluchenykh Shtativ [Rating of the best universities in the United States]. Retrieved from: http://osvita.ua/abroad/higher_school/united-states/42367 [in Ukrainian].
- Грищенко І. М. Економічна діяльність вищих навчальних закладів [Електронний ресурс] / І. М. Грищенко // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія "Економічні науки". – 2015. – Спец. вип.: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. "Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти України", 2 жовтня 2015 р. – С. 21–28. – Режим доступу: <http://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/790>.
- Підходи до оцінювання ефективності менеджменту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/12751213/menedzhment/pidhodi_otsinyuvannya_efektyvnosti_menedzhmentu.
- Закон України «Про вищу освіту»: чинне законодавство: (офіц. текст). – К.: ПАЛІВОДА А. В., 2014. – 100 с.
- Воскобойникова Г. Як перетворити контроль діяльності викладача ВНЗ на систему забезпечення якості освітньої діяльності / Г. Воскобойникова, Г. Козопольська // Імператив якості: вчимося цінувати і оцінювати вищу освіту: навч. посіб. / за ред. Т. Добка, М. Головянко та ін. – Львів: Видавництво «Компанія "Манускрипт"», 2014. – С. 183–228.
- Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 № 1187 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF>.
- Рейтинг найкращих вишів Сполучених Штатів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/abroad/higher_school/united-states/42367.

7. Alekseeva, I.A. (2017). Kompleksnyi podkhod k otsenke chelovecheskogo kapitala [Comprehensive approach to the assessment of human capital]. In: *Ekonomika obrazovaniia* [Economics of Education]. Moscow: Sovremennogo gumanitarnogo universiteta, Pp. 4–17 [in Russian].
8. Ilytskyi, D.O., Sakharov, V.Ye. (2011). Metodichni zasady otsinky mizhnarodnoi konkurentospromozhnosti doslidnytskykh universytetiv svitovoho rivnia [Methodological principles of the international competitiveness assessment of world-class research universities]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual Problems of Economics*, No. 11, Pp. 152–168 [in Ukrainian].
9. Tarasenko, I.O., Verhun, A.M. (2014). Napriamy pidvyshchennia rivnia finansovo-ekonomichnoi bezpeky vyshchyykh navchalnykh zakladiv osvity Ukrainy [Areas of increasing the level of financial and economic security of higher educational institutions of Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu tekhnolohii ta dyzainu – Bulletin of KNUTD, Thematic issue: materials IV International Scientific-practical conference "Efficiency of organizational and economic mechanism of innovative development of higher education of Ukraine"*, Pp. 322–331 [in Ukrainian].
10. Tsymbalenko, N. (2015). Perspektyvy rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini v umovakh hlobalizatsii [Prospects for the development of higher education in Ukraine in a globalizing environment]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu tekhnolohii ta dyzainu. Seria "Ekonomika i vyshcha osvita" – Bulletin of KNUTD*, Vol. 91, No. 5, Pp. 54–60 [in Ukrainian].
11. Chernysh, O.V. (2016). Analiz suchasnykh tendentsii rozvytku rynku osvitnikh posluh v Ukraini [Analysis of Market Trends of Modern Educational Services in Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu tekhnolohii ta dyzainu – Prospects for the development of higher education in Ukraine in a globalizing environment, Special issue: "Effectiveness of the organizational and economic mechanism of innovative development of higher education in Ukraine"*, Pp. 114–121 [in Ukrainian].
7. Алексеева И. А. Комплексный подход к оценке человеческого капитала / И. А. Алексеева // *Экономика образования*. – М.: Современного гуманитарного университета, 2017. – С. 4–17.
8. Ільницький Д. О. Методичні засади оцінки міжнародної конкурентоспроможності дослідницьких університетів світового рівня / Д. О. Ільницький, В. Є. Сахаров // *Актуальні проблеми економіки*. – 2011. – № 11. – С. 152–168.
9. Тарасенко І. О. Напрями підвищення рівня фінансово-економічної безпеки вищих навчальних закладів освіти України / І. О. Тарасенко, А. М. Вергун // *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну*. – 2014. – Тематичний випуск: матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. "Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти України". – С. 322–331.
10. Цимбаленко Н. Перспективи розвитку вищої освіти в Україні в умовах глобалізації / Н. Цимбаленко // *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія "Економіка і вища освіта"*. – 2015. – № 5 (91). – С. 54–60.
11. Черниш О. В. Аналіз сучасних тенденцій розвитку ринку освітніх послуг в Україні / О. В. Черниш // *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну*. – 2016. – Спецвипуск: Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти України. – С. 114–121.